

Erratis, si senatum probare ea, quæ dicuntur a me, putatis, populum autem esse in alia voluntate. Omnes, qui se incolumes volunt, sequentur auctoritatem consulis, soluti a cupiditatibus, liberi a delictis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Quod si quis vestrum spe ducitur, se posse turbulenta ratione honori velificari suo: primum, me consule, id sperare desistat; deinde habeat me ipsum sibi documento, quem equestri ortum loco consulem videt, quæ vitæ via facillime viros bonos ad honorem dignitatemque perducatur. Quod si vos vestrum mihi studium, P. C. ad communem dignitatem defendendam profitemini, perficiam profecto id, quod maxime respublica desiderat, ut hujus ordinis auctoritas, quæ apud majores nostros fuit, eadem nunc longo intervallo reipublica restituta esse videatur.

D E

D E
L E G E A G R A R I A .

A D P O P U L U M .

O R A T I O X V I .

A R G U M E N T U M .

Vide pag. 114.

I. **I**ST hoc in more positum, Quirites, institutoque majorum, ut ii, qui beneficio vestro imagines familiæ suæ consecuti sunt¹, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficii vestri cum suorum laude conjungant: qua in oratione nonnulli aliquando digni majorum loco reperiuntur: plerique autem hoc perficiunt, ut tantum majoribus eorum debitum esse videatur, unde etiam quod posteris solveretur, redundaret. Mihi quidem apud vos de meis majoribus dicendi facultas non datur: non quod non tales fuerint, quales nos illorum sanguine creatos, disciplinisque institutos videtis; sed quod laude populari, atque honoris vestri luce caruerunt.

D e

¹ Est hoc in more positum, Quirites, institutoque majorum, ut ii, qui beneficio vestro imagines familiæ suæ consecuti sunt. Nobiles intelligit, qui eosdem, atque majores sui, quorum imagines haberent, honores populi beneficio adepti sunt. Nobilitas enim non ex conditione, sed ex imaginibus majorum apud Romanos comparabatur. Erat autem imago (auctore Polybio, lib. 6.) simulachrum oris similitudinem affabre, miroque artificio confectam, coloribus, pigmentisque adumbratam referens, quam insigniori, ac celebriori domus in parte collocabant. Imaginis autem suæ ponendæ jus consequebantur

ex curulis magistratibus, quorum primus erat curulis ædilitas, ut offendit Cicero l. V. in Verrem, c. 14. cum ait, se ob ædilitatem delatum adeptum esse antiquiorem in senatu sententiam dicendam locum, togam prætextam, stulam curulem, jus imaginis ad memoriam posteritatemque prodendam. Quare consecui imagines familiæ, est magistratus curules a majoribus suis gestos item capere, quod nobilitatis erat. Hos ergo nobiles consecuisse ait primam concionem habere, qua gratias populo ageret, ita tamen, ut suos majores laudarent. Laur.

De me autem ipso, vereor, ne arrogantis sit apud vos dicere: ingrati, tacere. Nam &, quibus studiis hanc dignitatem consecutus sim, memetipsum commemorare, perquam grave est: & silere de tantis vestris beneficiis nullo modo possum. Quare adhibebitur a me certa ratio, moderatioque dicendi, ut, quid a vobis acceperim, commemorem: quare dignus vestro summo honore, singularique iudicio sim, ipse modice dicam, si necesse erit; vos eisdem existimatos putem, qui iudicavistis².

Me perlongo intervallo³ prope memoriae, temporumque nostrorum, primum hominem novum, consulem fecistis: & eum locum, quem nobilitas praesidiis firmatum atque omniratione obvallatum tenebat, me duce, rescidistis: virtutisque in posterum patere voluistis. Neque me tantummodo consulem, quod est ipsum per sese amplissimum, sed ita fecistis, quomodo pauci nobiles in hac civitate consules facti sunt, novus ante me nemo⁴.

II. Nam profecto si recordari volueritis, de novis hominibus reperietis eos, qui sine repulsa consules facti sunt, diuturno

² Ipse modice dicam, si necesse erit: vos eisdem existimatos putem, qui iudicavistis] Pessime locus iste se habet. Si copules si necesse erit, cum verbis praecedentibus ipse modice dicam, vix sententiam commodam elicias. Nam dicitur utique de se, & ut dicitur fuisse necesse illo tempore, ostendit. Rectius igitur hic locus legitur & interpungitur in primo Francii: Ipse modice dicam. Ut, si necesse erit, vos eisdem existimatos putem, qui iudicavistis. Ut sit, Si res ita exegerit, putem vos ipsos, qui me ornastis, dicturos me dignum fuisse vestro hoc honore & iudicio. Haec etiam distinctio reperitur in edit. anni 1498, sed sine particula ut. Graev.

³ Me perlongo intervallo] Aggreditur augere beneficium populi, consulatum. Locum amplificationis sunt hi, quod homo novus Consul fit factus; quod anno suo; quod ut primum petierit; quod sine repulsa; quod voce viva. Plutarchus in Carone maiore novos dicit fuisse scribit, qui ex genere novi non essent, sed qui ipsi primi sua virtute cognoscerentur. Recte: nam ut nobiles eos

diximus, qui maiorum imagines habebant, aut quorum maiores magistratus curules gesserant, sic, qui ipsi primis magistratum curulem ceperant, novi nuncupabantur: qualis fuit Cicero, ante Ciceronem Ti. Coruncanius, M. Cato, C. Caesius, T. Didius, proximae autem C. Marius. Angetur autem beneficium, non solum, quod homo novus, sed quod primum perlongo intervallo prope memoriae temporumque suorum consul factus sit. Significat autem post C. Marium municipem suum, nemini homini novo consulatum, nisi sibi esse mandatum. C. autem Marius Consul primum factus est ante annos 40. ut oratorie potius, quam ad rei veritatem apte dixerit: Perlongo intervallo prope memoriae temporumque nostrorum. Locos etiam amplificandi beneficii tradit Aristoteles, primus, solus, cum paucis. Immoatur autem in eadem sententia. Lauredanus.

⁴ Novus ante me nemo] Nam Marius, etsi magna plebis voluntate, non tamen tanto studio consulatum est adeptus, nec suo anno, sed occasione belli Jugurthini multis post praeturae annis. Turneb.

no labore, atque aliqua occasione esse factos, cum multis annis post petissent, quam praetores fuissent, aliquanto serius, quam per aetatem, ac per leges liceret: qui autem anno suo petierint, sine repulsa non esse factos. Me esse unum ex omnibus novis hominibus, de quibus meminisse possumus, qui consulatum petierim, cum primum licitum sit; consul factus sim, cum primum petierim: ut vester honos ad mei temporis diem petitus, non ad aliena⁵ petitionis occasionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, sed dignitate imperatus esse videatur.

Est illud amplissimum, quod paulo ante commemoravi, Quirites, quod hoc honore ex novis hominibus primum me, multis⁶ post annis, affecistis: quod prima petitione: quod anno meo: sed tamen magnificentius atque ornatius esse illo nihil potest, quod meis comitiis non tabellam⁶ vindicem tertiae libertatis, sed vocem vivam praevobis indicem vestrarum erga me voluntatum ac studiorum tulistis. Itaque me non extrema tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus; neque singulae voces praenorum, sed una voce universus populus Romanus consulem declaravit.

Hoc ego tam insigne, tam singulare vestrum beneficium, Quirites, cum ad animi mei fructum atque laetitiam duco esse permagnum, tum ad curam sollicitudinemque multo majus. Versantur enim, Quirites, in animo meo multae & graves cogitationes, quae mihi nullam partem neque diurnam, neque nocturnam quietis impertiunt: primum tuendi consulatus: quae cum omnibus est difficilis & magna ratio, tum vero mihi, praeter caeteros: cui errato nulla venia; recte facto exigua laus, & ab invitis expressa proponitur: non, dubitanti fidele consilium; non, laboranti certum subsidium nobilitatis ostenditur.

Tom. V.

R

III.

⁵ Non ad aliena] Observato anno, quo viri partum clari peterent. M. Ant. Ferrarius.

⁶ Vult. Man. Lamb. multis posthabitis.

⁶ Tabellam] Nam Gabinia lege in magistratibus mandandis, populus tabella, non voce suffragium ferebat. Tabella autem dabatur a Diribitoribus populo suffragium fe-

renti: in qua notis erant omnia, ut optime, candidatorum nomina scripta, quorum ratio habebatur. Ad eorum autem nomina quos facerent, puncta notabant: quos non facerent, non notabant. Idque est quod Horatii interpretes in eum locum scribant, Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci. Turnebus.

III. Quod si solus in discrimen aliquod adduceret, ferrent, Quirites, animo æquiore: sed mihi videntur certi homines, si qua in re non modo consilio, verum etiam casu lapsum esse arbitrabuntur, vos universos, qui me antetuleritis nobilitati, vituperaturi. Mihi autem, Quirites, omnia potius perpetienda esse duco, quam non ita gerendum consulatum, ut in omnibus meis factis atque consiliis vestrum de me factum consiliumque laudetur. Accedit etiam ille mihi summus labor, ac difficillima ratio consulatus gerendi, quod non eadem, qua superioribus consulibus, lege & conditione utendum esse decrevi: qui aditum hujus loci conspectumque vestrum partim magnopere fugerunt, partim non vehementer secuti sunt. Ego autem non solum hoc in loco dicam, ubi est id dictu facillimum: sed in ipso senatu, in quo esse locus huic voci non videbatur, popularem me futurum esse consulem, prima mea illa oratione Kalendis Januarii dixi. Neque enim ullo modo facere possum, ut, cum me intelligam, non hominum potentium studio, non excellentibus gratis paucorum, sed universis populi Romani iudicio consulem ita factum, ut nobilissimis hominibus longe præponerem, non & in hoc magistratu, & in omni vita essem popularis. Sed mihi ad hujusce verbi vim, & interpretationem vehementer opus est vestra sapientia. Versatur enim magnus error, propter insidiosas nonnullorum simulationes: qui cum populi non solum commoda, verum etiam salutem oppugnant, & impediunt, oratione assequi volunt, ut populares esse videantur.

Ego qualem Kalendis Januarii acceperim rempublicam, Quirites, intelligo; plenam sollicitudinis, plenam timoris: in qua nihil erat mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi expectarent. Omnia turbulenta consilia contra hunc reipublicæ statum, & contra vestrum otium partim iniri, partim, nobis consulibus designatis, inita esse dicebantur. Sublata erat de foro fides ⁷, non ictu aliquo novæ calamitatis ⁸,

⁷ De foro fides] Ut superiore oratione fides hic solutio est creditæ pecuniæ. Novarum enim tabularum spes improbis & obstratis erat. Proinde creditæ pecuniæ non solvantur. *Idem.*

⁸ Novæ calamitatis] Ut multi interdum calamitate belli, aut cæli, aut aliquo potestatis casu, coguntur cedere foro, omnibus repente everti fortunis. *Idem.*

sed suspitione, ac perturbatione ⁹ iudiciorum, infirmatione rerum judicatarum: novæ dominationes, extraordinaria ¹⁰, non imperia, sed regna, quæri putabantur.

IV. Quæ cum ego non solum suspicarer, sed plane cernebam: (neque enim obscure gerebantur) dixi in senatu, in hoc magistratu me popularem consulem futurum. Quid enim est tam populare, quam pax? qua non modo ii, quibus natura sensum dedit, sed etiam testæ atque agri mihi lætari videntur. Quid tam populare, quam libertas? quam non solum ab hominibus, verum etiam a bestiis expeti, atque omnibus rebus anteponi videtis. Quid tam populare, quam otium? quod ita jucundum est, ut & vos, & majores vestri, & fortissimus quisque vir, maximos labores suscipiendos putet, ut aliquando in otio possit esse, præsertim in imperio ac dignitate: qui idcirco etiam majoribus nostris præcipuam laudem gratiamque debemus, quod eorum labore est factum, ut impune in otio esse possemus. Quare qui possum non esse popularis, cum videam hæc omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam generis ac nominis vestri, otium domesticum, denique omnia, quæ vobis cara, atque ampla sunt, in fidem, & quodam modo in patrocinium mei consulatus esse collata?

Neque enim, Quirites, illud vobis jucundum aut populare debet videri, largitio aliqua promulgata, quæ verbis ostentari potest, re vera fieri, nisi exhausto ærario, nullo pacto potest. Neque vero illa popularia sunt existimanda, iudiciorum perturbationes, rerum judicatarum infirmationes, restitutio damnatorum: qui civitatum afflictarum, perditis jam rebus, extremi exitiorum solent esse exitus. Neque si qui agros populo Romano pollicentur, si aliud quiddam obscure moliantur, aliud spe ac specie simulationis ostentant, populares existimandi sunt.

R. 2. V. Nam

⁹ Suspitione, & perturbatione] Debitorem jus non dicatur. *Idem.*
¹⁰ Extraordinaria] Ordinaria enim & usitata imperia sunt Consulium, & Prætorum, decemvirorum autem extraordinaria, nec iudiciorum est perturbatio, cum creditori in legitima, nec solita. *Idem.*

V. Nam vere dicam, Quirites, genus ipsum legis Agrariae vituperare non possum. Venit enim mihi in mentem, duos clarissimos, ingeniosissimos, amantissimos plebis Romanae viros, Tib. & C. Gracchos, plebem in agris publicis constituisse, qui agri a privatis antea possidebantur. Non sum autem ego is consul, qui, ut plerique, nefas esse arbitrer, Gracchos laudare: quorum consilii, sapientia, legibus, multas esse video reipublicae partes constitutas.

Itaque, ut initio mihi, designato consuli, nuntiabatur, legem agrariam tribunos plebis designatos conscribere: cupiebam, quod cogitarent, cognoscere. Etenim arbitrabar, quoniam eodem anno gerendi nobis essent magistratus, esse aliquam oportere inter nos reipublicae bene administrandae societatem.

Cum familiariter me in eorum sermonem insinuarem, ac darem; celabar, excludebar, & cum ostenderem, si lex utilis plebi Romanae mihi videretur, auctorem me, atque adiutorem futurum: tamen aspernabantur hanc liberalitatem meam: negabant, me adduci posse, ut ullam largitionem probarem. Finem feci offerendi mei, ne forte mea sedulitas, aut insidiosa, aut impudens videretur. Interea non desistebant clam inter se convenire, privatos quosdam adhibere, ad suos catus occultos noctem adjungere, & solitudinem. Quibus rebus, quanto in metu fuerimus, ex vestra sollicitudine, in qua illis temporibus fuistis, facile assequi conjectura poteritis.

Ineunt tandem magistratus tribuni plebis. Concio tandem expectata P. Rulli, quod & princeps erat Agrariae legis, & truculentius se gerebat, quam ceteri. Jam designatus, alio vultu, alio vocis sono, alio incessu esse meditabatur: vestitu obsoletiore, corpore inculto & horrido, capillatior, quam ante, barbaque majore: ut oculis & aspectu denuntiare omnibus vim tribunitiariam, & minitari reipublicae videretur. Legem hominis, concionemque expectabam. Lex initio nulla proponitur: concionem in primis advocari jubet: summa cum expectatione concurritur. Explicat orationem sane longam, & verbis valde bonis. Unum erat, quod mihi vitiosum videbatur,

tur, quod tanta ex frequentia inveniri nemo potuit, qui intelligere posset, quid diceret. Hoc ille utrum insidiarum causa fecerit, an hoc genere eloquentiae delectetur, nescio. Tamen, si qui acutiores in concione steterant, de lege Agraria nescio quid voluisse eum dicere suspicabantur. Aliquando tandem, me designato, lex in publicum proponitur. Concurrunt jussu meo plures uno tempore librarii: descriptam legem ad me afferunt.

VI. Omni hoc vobis ratione confirmare possum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem cognoscendamque venisse, ut, si eam vobis accommodatam atque utilem esse intelligerem, auctor ejus atque adjutor essem. Non enim natura, neque discidio, neque odio penitus infito, bellum nescio quod habet susceptum consulatus cum tribunatu; quia persaepe seditionis atque improbis tribunis plebis boni & fortes consules obstituerunt, & quia vis tribunitia nonnunquam libidini restitit consulari. Non potestatum dissimilitudo, sed animorum disjunctio dissensionem facit. Itaque hoc animo legem sumpsi in manus, ut eam cuperem esse aptam vestris commodis, & ejusmodi, quam consul, re, non oratione, popularis, & honeste & libenter posset defendere. Atque ego a primo capite legis usque ad extremum, reperio, Quirites, nihil aliud cogitatum, nihil aliud susceptum, nihil aliud actum, nisi uti decem reges, ararii, vestigialium, provinciarum omnium, totius reipublicae, regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum domini constituerentur, legis Agrariae simulatione atque nomine. Sic confirmo, Quirites, hac lege Agraria, pulchra atque populari, dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia: ostentari populo Romano agros, eripi etiam libertatem; privatorum pecunias augeri, publicas exhauriri: denique, quod est indignissimum, per tribunalum plebis, quem majores praesidem libertatis custodemque esse voluerunt, reges in civitate constitui.

Quae cum exposuero, si falsa vobis videbuntur esse: sequar auctoritatem vestram; mutabo meam sententiam. Sin insidias fieri libertati vestrae, simulatione largitionis, intelligetis: no-

litote dubitare, plurimo sudore & sanguine majorum vestrorum partem, vobisque traditam libertatem, nullo vestro labore, contule adjutore, defendere.

VII. Primum caput est legis Agraria: quo, ut illi putant, tentamini leviter, quo animo libertatis vestrae diminutionem ferre possitis. Jubet enim *tribunum plebis, qui eam legem tulerit, creare decemviros per tribus septemdecim, ut, quem novem tribus fecerint, is decemvir sit*. Hic quaero, quam ob causam initium rerum, ac legum suarum hinc duxerit, ut populus Romanus suffragio privaretur. Toties legibus Agrariis curatores constituti sunt, triumviri, quinqueviri, decemviri: quaero a populari tribuno plebeo, equando, nisi per xxxv tribus creati sint. Etenim cum omnes potestates, imperia, curatio- nes ab universo populo Romano proficisci convenit, tum eas profecto maxime, quae constituuntur ad populi fructum aliquem, & commodum; in quo & universi deligant, quem populo Romano maxime consulturum putent, & unusquisque studio & suffragio suo viam sibi ad beneficium impetrandum munire possit. Hoc tribuno plebis potissimum venit in mentem, populum Romanum universum privare suffragiis; paucas tribus, non certa conditione juris, sed fortis beneficio, fortuito, ad usurpandam libertatem vocare.

Item, inquit, eodemque modo, capite altero, ut comitiis pontificis maximi. Ne hoc quidem vidit, majores nostros tam fuisse populares, ut, quod per populum creati fas non erat¹¹ propter religionem sacrorum, in eo tamen, propter amplitudinem sacerdotii, voluerint populo supplicari¹². Atque hoc idem de ceteris sacerdotiis¹³. Cn. Domitius, tribunus ple-

¹¹ *Ut comitiis pontificis max.*] Creabantur pontifices maximi a populo, non universo, sed tantum a tribubus xvii. ex veteri instituto: reliqui sacerdotes a collegiis. Postea ipsi quoque lege Domitia a populo creati coepi sunt. *Manu.*

¹² *Creati fas non erat*] Pollui enim visa essent sacra, si sacerdotium a promiscua plebe mandatum fuisset potius, quam cooptatione traditum: Tamen propter amplitudinem sacerdotii eius, cui res omnes humanae divinaeque subiectae sunt, placuit Pontificem

Maximum comitiis creati. Eminent qui pontificatum magistratum appellant, cum sacerdotium sit. *Tornaeus.*

¹³ *Populo supplicari*] A populo peti. Temporis causa usus est verbo populi majestatem indicante: quo magis Rullum in odium adduceret, qui, comitia e solis xvii. tribubus constituens, populum Tribunus plebis contemneret videtur. *Manu.*

¹⁴ *De ceteris sacerdotiis*] De pontificibus minoribus, auguribus, quindecimviris Sybillinis, triumviris epulonum. *Idem.*

bis¹⁵, vir clarissimus, tulit: quod populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is a collegio cooptaretur. Vide- te; quid interfit inter Cn. Domitium, tribunum plebis, hominem nobilissimum, & P. Rullum, qui tentavit, ut opinor, patientiam vestram, cum se nobilem esse diceret. Domitius, quod per caeremonias populi fieri non poterat, ratione assecutus est, ut id, quoad posset, quoad fas esset, quoad liceret, populi ad partes daret¹⁶: hic, quod populi proprium semper fuit, quod nemo imminuit, nemo immutavit, quin is, qui populo agros essent assignaturi ante acciperent a populo beneficium, quam darent: id totum eripere vobis, atque e manibus extorquere conatus est. Ille quod dari populo nullo modo poterat, tamen quodammodo dedit: hic, quod adimi nullo pacto^{*} poterat potestate¹⁷, quadam ratione eripere conatur.

VIII. Quaeret quispiam, in tanta injuria, tantaque impudentia quid spectarit. Non defuit consilium¹⁸: fides erga plebem Romanam, aequitas in vos, libertatemque vestram, vehementer defuit. Jubet enim, comitia decemviris habere creandis eum, qui legem tulerit. Hoc dicam planius: Jubet Rullum, homo non cupidus, neque appetens, habere comitia Rullum. Nondum reprehendo. Video fecisse alios. Illud, quod nemo fecit, de minore parte populi, quo pertineat, videte. Habebit comitia: volet eos renuntiare, quibus regia potestas hac lege quaeritur. Universo populo neque ipse committit, neque illi horum consiliorum auctores committi recte putant posse. Sortie-

¹⁵ *Cn. Domitius Tribunus pleb.*] Ahenobarbus, Q. Catuli minoris avunculus. Qui tribunus plebis fuit, auctore Peditano, C. Mario 11. C. Fimbria Coss. Is cum augur esse non potuisset, iratus, tanquam accepta injuria, cooptandorum sacerdotum potestatem, lege lata, a collegiis ad populum transtulit: ut ita crearentur a populo, id est, a xvii. tribubus, quemadmodum pontifex max. creati solitus erat. *Idem.*

¹⁶ *Populi ad partes daret*] Partes populi sunt tribus: ad partes igitur populi, ad trib. xvii. non ad universum populum. Spectus locus e novitate, sermone: quod si populo, legatur, minus offendar. *Idem.*

^{*} *Lamb. poterat, potestatem, quidam*
¹⁷ *Potestatem potestatem*] Procul dubio locus est mendosus. Mihi videtur potestatem delendum esse, quod ex interpretatione non optimi interpretis irrepit, qui *quidam ratione* exposuit potestatem tribuniciam intelligens. Sicut Domitius quodam modo dedit populo, quod dari nullo modo poterat, sic Rullus quadam ratione, quod idem est illi quodam modo, adimere conatur, quod adimi nulla ratione poterat. *Gracivus.* Vide Marti. Var. Lib. V. 5.

¹⁸ *Non defuit consilium*] Id vero positum in eo fuit, ut & paucis hominibus, & sibi gratificaretur. *Laured.*

quam fuit ²⁸; ne in his quidem magistratibus, quorum certus ordo est ²⁹. Timebat enim, Pompejus ne si adesset, ferri non posset ³⁰: aut, ne, si accepta lex esset, illum sibi collegam adscriberetis, custodem ac vindicem cupiditatum.

X. Hic, quoniam video vos hominis dignitate, & contumelia legis esse commotos: renovabo illud, quod initio dixi regnum comparari, libertatem vestram hac lege funditus tolli. An vos aliter existimabatis, cum ad omnia vestra pauci homines cupiditatis oculos adiecissent? non eos in primis id acturos, ut ex omni custodia vestrae libertatis, ex omni potestate, curatione, patrocinio vestrorum commodorum Cn. Pompejus depelleretur? Viderunt, & vident, si per imprudentiam vestram, negligentiam meam, legem incognitam acceperitis, fore, uti postea, cognitis insidiis, cum decemviros crearetis, tum vitiis omnibus, & sceleribus legis; Cn. Pompeji praesidium opponendum putetis. Et hoc parvum argumentum vobis erit, a certis hominibus dominationem, potestatemque omnium rerum quari, cum videatis, eum, quem custodem vestrae libertatis fore videant, expertem fieri dignitatis?

Cognoscite nunc, qua potestas decemviris, & quanta detur. Primum lege curiata decemviros ornat. Jam hoc inauditum, & plane novo more ^a uti curiata lege ³¹ magistratus de-

tes a petitione honorum summoti sunt. Hic ex veteri libro legendum esse cenfeo, praesentem enim profiteri. Vulgo legitur, praesentem eum. Turn.

²⁸ Quod nulla alia in lege unquam fuit] Non habet eam vim, ut significet, lege concessum fuisse, ut absentibus mandari magistratus posset, quod lege prohibendum fuisse jam diximus, sed ne veritatem quidem fuisse, ne quis per amicos absens profiteretur; quamquam ejus ratio non haberetur; nisi comitiis interfuisset: professio enim statim post edita comitia fiebat. Itaque antequam ea haberentur, accurere qui absens professus fuerat ad diem comitorum poterat. Quod ne fieri quidem hac lege Servilia licuisse arguit Cicero. Cur autem excludant professionem Pompejum, post aperit. Lauretan.

²⁹ Quorum certus ordo est] In edilitate, praetura, consulatu: qui magistratus quotan-

nis certo ordine creantur. Decemviratus autem & triumviratus extraordinarii sunt. Turneb.

³⁰ Timebat enim, Pompejus ne si adesset, ferri non posset] Quidam sic legi volunt, Timebat enim, ne, si Pompejus adesset, ferri non posset. Quae scriptura hoc tantum a recepta differt, quod facilius, & planius est. Timebat Rullus, inquit Cicero, ne si Pompejus adesset, lex Agraria ferri non posset; quia Pompejus non esset passurus eam ferri. Lambin.

^a Lamb. ut ei
³¹ Curia lex] Lex Curiaata erat, quae curiatis comitiis rogabatur. Curiaa comitia, in quibus populus per curias suffragia inibat. Curiae erant triginta urbis partes, jam inde a Romulo rege factae, in quas totus populus ita divisus erat, ut unaquaeque curia propria sacra, ac proprios sacer-

detur; ^b qui nullis comitiis ante sit datus. Eam legem ab eo pratore, qui sit primus factus, ferri jubet ³². At quomodo? Ut ii decemviratum habeant, quos plebs ³³ designaverit. Oblitus est, nullos a plebe ³⁴ designari. Et is orbem terrarum constringit novis legibus, qui, quid in secundo capite scriptum est, non meminit in tertio? Atque hic perspicuum est, quid juris a majoribus acceperitis, quid ab hoc tribuno plebis vobis relinquatur.

XI. Majores de singulis magistratibus bis vos sententiam ferre voluerunt. Nam ^c cum Centuriata lex ³⁵ censoribus fereba-

cerdotes haberet. Atque haec quidem curiata comitia prima Romae instituta sunt: in quibus reges ante centuriata a Ser. Tulio rege instituta, creati soliti sunt, itemque tribuni pleb. quosque lege Publilia tribuitis creati cepti sunt. Lex autem curiata fuit, quae de imperio magistratus rogaretur, ut ostendit Livius lib. V. cum ait, Curiaa comitia rem militarem contraxisse, & Cicero paulo post: Consuli, si legem curiataam non habet, uti rogere rem militarem non licet. Ergo cum ornat decemviros lege curiata, potestatem dabat eis exercitum habendi, & belli gerendi, quae duo uno imperii verbo Latini comprehendunt. Hoc autem iniquum ostendit, quia contra mores est, ut aliquis curiata lege ornetur, qui nullis ante comitiis magistratum adeptus sit. Neque enim decemviros aliquibus comitiis creatos ait, cum a minore parte populi sint creati: quae vero comitia non possunt appellari. Laur.

^b Vid. Man. Lamb. cui
³² Eam legem ab eo pratore, qui sit primus factus, ferri jubet] Prator primus datus est, qui primus legitima suffragia concesserit, & in quem major populi favor inclinaverit, & idcirco primo loco renunciatus sit. Hic enim gradus renunciationis est, non honoris. Quare Cicero dixit in Pompejana: Ego propter dilationem comitorum serprator primus centuriis comitiis renunciatus sum. Quare quisquam, cur non a tribuno plebis hanc legem ferri iussit? quia tribuni, nisi tributa comitia habere, quae inauspicato habebantur, nec Patriocis advocare, qui curiatis suffragium ferebant, poterant. Auctor Gellius. Huius autem rei reprehensionem ad alium locum reservat. Idem.

³³ Quos plebs] Eravit Rullus, meritoque reprehenditur, qui decemviros scripserit

a plebe designatos: populum enim dicere debuit. Nam tribuitis comitiis suffragia fert populus, non sola plebs. Turneb.

³⁴ A plebe] Sed a populo. Quod enim plebem, non populum dixerit, reprehendit. Idem.
^c Cum Centuriata lex Censoribus ferebatur, cum Curiaata etc.] Alii priorem particulam cum omittunt, alii posteriorem; alii pro Censoribus leg. Consulibus. Recentior quidam: Cum Curiaata lex Censoribus ferebatur, & ceteris patriocis magistratibus, tum iterum de istis iudicabatur. Fac.

³⁵ Nam cum Centuriata lex] Primitis reipublicae temporibus duobus comitiis magistratus dabantur, centuriatis, & curiatis: excepta censura, de qua non habebantur, nisi centuriata. Postquam tributa in usu esse coeperunt, alii ex Patriocis magistratibus dabantur comitiis Centuriatis, alii Tribuitis, & utrisque deinde addebantur Curiaata, quae ad speciem veteratis auspicioium causa retenta sunt, in quibus non populus suffragia dabat, sed populi, hoc est, xxx. Curiarum vicem triginta liciores supplebant, ut infra habet Cicero. Senfus itaque est:

Nam centuriata... Censores quidem creabantur comitiis tantum Centuriatis.

Cum curiatis... Reliqui magistratus Patriocis Centuriatis simul & Curiaatis.

Tum iterum... Eo tempore, cum illa duo comitia tantum in usu erant, bis populus iudicabat.

Nunc quia... Nunc, quia ex illis duobus comitorum generibus, centuriata solum habebat, & pro curiatis tributa inventa sunt; curiata quidem adhuc addebantur, sed solum ad speciem veteratis, & auspicioium gratia, quod tributa maxime non ferret auspiciato; Ferrarius.

tur, cum Curiata cæteris patriciis magistratibus; tum iterum de iisdem iudicabatur, ut esset reprehendendi potestas, si populum beneficii sui pœniteret. Nunc, quia prima illa comitia tenentis, centuriata, & tributa; curiata tantum auspiorum causa remanserunt. Hic autem tribunus plebis, quia videbat, potestatem neminem injussu populi, aut plebis posse habere, curiatis ea comitiis, quæ vos non finitis³⁶, confirmavit: tributa, quæ vestra erant, sustulit. Ita, cum majores binis comitiis voluerint vos de singulis magistratibus iudicare: hic homo popularis ne unam quidem populo comitorum potestatem reliquit.

Sed videte hominis religionem, & diligentiam. Vidit, & perspexit, sine curiata lege decemviros habere potestatem non posse, quoniam per novem tribus essent constituti, Juber ferre de his legem curiatam³⁷: prætori imperat³⁸. Quam id ipsum absurde³⁹, nihil ad me attinet. Juber enim, qui primus sit prætor factus, cum legem curiatam ferre. Sin is ferre non possit; qui postremus sit: ut aut lussisse in tantis rebus, aut profecto nescio quid spectasse videatur. Verum hoc quod est aut ita perversum, ut ridiculum, aut ita malitiosum, ut obcurum sit, relinquamus: ad religionem⁴⁰ hominis reverta-

³⁶ Non finitis] Quæ vos confirmari non finitis curiatis comitiis. Nam curiatis comitiis Rullus non auspiciam tantum tribuit, sed potestatem etiam decemvirum confirmat nullis comitiis designatorum, privato suffragiis populo. Quidam hic initis, legunt: quod jam populus non iniret comitia curiata: sed ejus loco 30. lidores. Qui autem hic, finitis, subicit, interpretantur; sani non sunt. Turnebus. Quidam legunt initis pro finitis, quod quidem verum est, sed nihil ad rem: nam hic agit de potestate decemvirali, quam negat prius scitam tributa comitiis, atque ita confirmari potuisse minime concedit. Lego igitur auctore Panthagatho, Curiatas eam comitiis, quam vos non finivitis, confirmavit. Urstin.

³⁷ Juber ferre de his legem curiatam] Hic est recepta lectio. Sed tamen verussum impressi & Pall. ambo centuriatum omnino perscripserunt. Gruter. Sic & Franc. liber. Grevi,

³⁸ Prætori imperat] Legem enim curiatam ferre tribunus non poterat, propter auspiciam, quod nullum plebis est. Vide supra. Turnebus.

³⁹ Absurde] Absurdè enim juber Rullus, qui imperat primo prætori ferre legem curiatam, sin is ferre non possit, si qui postremus factus sit. Ineptum enim est a primo ad postremum transire, ut cum ad secundum debuerit. Id tamen fecerat, ut reor, Rullus, imperans omnino prætoribus latorem legis curiata, ut si alii non possent, saltem postremus ferret. Qui peccasse Rullum censent, quod Prætori majori & patricio magistratu imperavit, & in eo a Cicerone reprehendi, aberrant a sententia. Idem.

⁴⁰ Ad religionem] Quam contemnitur sublati lege curiata. Nam si ea non ferretur, voluit tamen eodem jure ac potestate decemviros esse, ac si lata esset. Idem.

mur. Videt sine lege curiata⁴¹ nihil agi per decemviros posse.

Quid postea, si ea lata non erit? Attendite ingenium. Tum ii decemviri, inquit, eodem jure sint, quo qui optima lege⁴². Si hoc fieri potest, ut in hac civitate, quæ longe jure libertatis cæteris civitatibus antecellit, quiquam nullis comitiis imperium, aut potestatem assequi possit: quid attinet tertio capite legem curiatam ferre jubere, quoniam quarto permittas, ut sine lege curiata idem juris habeant, quod habent, si optima lege a populo essent creati? Reges constituuntur, non decemviri, Quirites: iique ab his initis fundamentisque nascuntur, ut non modo cum genere cœperint, sed etiam cum constituantur, omne veltrum jus, potestas, libertasque tollatur.

XII. At videte, quam diligenter retineat jus tribunitiæ potestatis⁴³. Consulibus legem curiatam ferentibus, a tribunis plebis sæpe est intercessum. Neque tamen nos id querimus, esse hanc tribunorum plebis potestatem. Tantummodo⁴⁴, si quis ea potestate temere est usus, existimamus. Hic tribunus plebis lege curiata⁴⁵, quam prætor ferat, admittit intercedendum.

⁴¹ Lege curiata] Nam legis curiata auspiciis permititur in provincia exercitum habere, & cum potestate esse, & pro potestate & imperio in provincia agere quæ velis. I. dem.

⁴² Eodem jure sine quo qui optima lege] Formula est Romani juris: sic in Phillip. v. Sic prætor, ea jure, quo qui optima. Hoc autem quid sit, declarat Festus, cum ait: Optima lege cum dicebatur in magistro populi faciendo, qui vulgo dictator appellatur, quam plenissimum potestatem esse significabatur. Postquam vero provocatio ab eo magistratu ad populum data est, qua antea non erat, desitam esse priorum magistrorum. Reprehendit autem hoc caput, tanquam id, quod tertium tollat. Nam si sine lege curiata plenissimum jus assequi decemviri possunt, quod quarto capite permittitur, quid attinet asferre tertium, in quo de curiata lege ferenda scribitur? Læur.

⁴³ At videte, quam diligenter retineat jus tribunitiæ potestatis] Reprehendit aliam Rulli cautionem. Vetabat enim quemquam prætori legem curiatam ferenti intercedere. Quod &

ipsum inquam, esse ostendit, primum quia minuit tribunitiam potestatem; deinde quia impudenter, si intercessum fuerit, eandem potestatem instituit, quam, nisi intercessum esset. Ut ergo, inquit, hic retineat jus tribunitiæ potestatis, attendite. Idem.

⁴⁴ Tantummodo, si quis ea potestate, &c.] Quidam deesse putat, reprehendum, ante existimamus, aut quippiam tale, ut ita legatur, tantummodo, si quis ea potestate temere est usus, reprehendum existimamus. Ego nihil deesse puto. Nam, existimamus, hoc loco valet, iudicamus, censemus, statuis, &c.

⁴⁵ Lege Curia] Legendum est fortasse, Hic tribunus plebis legi curiata, quam prætor ferat: vel, Hic tribunus plebis legi curiata. Vetabat enim Rullus, ut mox dicit Cicero intercedere. Quod si quis legat, Hic tribunus plebis lege curiata, sensus erit: Rullus lege sua curiata tollit intercessionem, cum intercedere veter, cum ea feretur. Que sententia sane idonea est. Turn. Placet Lambini prior lectio.

di potestatem. Atque hoc cum in eo reprehendendum est, quod per tribunum plebis tribunitia potestas minuitur: tum in eo deridendum, quod consuli, si legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet: huic, qui vetat intercedendi potestatem, etiam si intercessum sit, tamen eandem constituit, quam, si lata esset lex: ut non intelligam, quare aut hic vetet intercedere, aut quemquam intercessurum putet: cum intercessio stultitiam intercessoris significatura sit, non rem impeditura.

Sint igitur decemviri neque veris comitiis, hoc est, populi suffragiis, neque illis ad speciem, atque ad usurpationem⁴⁶ vetustatis, per xxx lectores⁴⁷, auspiciorum causa, adumbratis, constituti. Videte nunc: eos, qui a vobis nihil potestatis acceperint, quanto maioribus ornamentis afficiat, quam omnes non affecti sumus, quibus vos amplissimas potestates dedistis. Jubeat auspicii⁴⁸ coloniarum deducendarum causa decemviros habere pullarios. *Eodem jure*, inquit, quo habuerunt *vesfortii lege Sempronia*. Audes etiam, Rulle, mentionem facere legis Semproniae? nec te ea lex ipsa commonet, tres viros illos xxxv tribuum suffragio esse creatos? Et, cum tu a Tib. Gracchii aequitate ac pudore longissime remotus sis: id quod distillimillam ratione factum sit, eodem jure putas esse oportere?

XIII. Dat praeterea potestatem, verbo praetoriam, re vera regiam: definit in quinquennium, facit sempiternam. Tantis enim confirmat opibus & copiis, ut invicis eripi nullo modo possit. Deinde ornat apparitoribus, scribis, librariis, praeconiibus, architectis⁴⁹: praeterea mulis⁵⁰, tabernaculis⁵¹, cen-

⁴⁶ *Usurpationem*] Retentionem quandam veteris consuetudinis, ne in desuetudinem abeat, quamquam olim curiae ipsae ad suffragium vocabantur. *Idem.*

⁴⁷ *xxx. lectores*] Curiae singulae suum liborem habebant. *Idem.*

⁴⁸ *Jubeat auspicii*] Scripsit Cicero, mea sententia: *Jubeat ad auspicia coloniarum deducendarum decemviros habere pullarios. Auspicii* sane non video ut possit tueri, nisi causa respiciat *auspicii*, & coloniarum, quod non probabant. Tulliana castitatis delictis imbuta aures. *Gravivus.*

⁴⁹ *Architectis*] Ad metiendum, assignan-

dum agrum, oppida condenda, in coloniarum deductione: parum enim hic fungentur vero architecti munere, parum ejus, qui *quod dicitur*, id est, agrimensores dicitur. *Tur-*

⁵⁰ *Mulis*] Clitellaris, ad vehenda impedimenta & suppellectilem. Ista autem adscribi solebant magistratibus ex arario, vasarii nomine. Cicero in *Pisopem*: *Non vesfortium centies & flagit, quod quasi vasarii nomine in venditione mei capitis adscripsit, ex arario tibi attributum Roma in quaestum reliquisti?* Tur.

turiis⁵², suppellectili, sumptum haurit ex arario⁵³, suppeditat a focis: janitores ex equestri⁵⁴ loco ducentos in annos singulos, stipatores corporis constituit: eodem ministris, & satellites potestatis.

Formam adhuc habetis, Quirites, & speciem ipsam tyrannorum: insignia videtis potestatis, nondum ipsam potestatem. Dixerit enim fortasse quispiam, Quid me ista laedunt, scriba, lector, praeco, pullarius? Omnia sunt haec injusmodi, Quirites, ut ea qui habeat sine vestris suffragiis, aut Rex non ferendus, aut privatus furiosus esse videatur.

Perspicite, quanta potestas permittatur: non privatorum insamiam, sed intolerantiam regum esse dicetis. Primum permittitur infinita potestas innumerabilis pecuniae conficienda de vestris vestigialibus, non fruendis⁵⁵, sed alienandis: deinde orbis terrarum, gentiumque omnium datur cognitio sine consilio⁵⁶, poena sine provocatione⁵⁷, animadversio sine auxilio⁵⁸. Judicare per quinquennium, vel de consulibus, vel de

⁵¹ *Tabernaculis*] In quibus, ne salis die essent, versarentur, dum in castris essent. *Laurelarius.*

⁵² *Centuriis*] Puto legendum *centuriis*. Tabernacula ex tabulis erant, tentoria ex pellibus. Unde sub pellibus hiansse aliquando legitur. Centurias autem si quis retinet, equidem quid a Cicero significetur, fatari malo ignorare, me, quam aliorum exemplo partem comitatus interpretari, ut in regis nostri comitatu centum nobiles. *Turneb.* Et hunc quoque locum feliciter emendavit *Pan-*

F. Ursinus. Quid si per *centurias* intelligas *centurias* fabrum, qui diversi ab architectis, & saepe commemorantur in antiquis monumentis? Hinc & *praefecti fabrum* frequenter leguntur in comitatu procofi, quod pluribus ut declarem, cum res sit tria, non est e re nostra & Cicerois. Id tamen videtur huic conjectura ob stare, quod centuriae interponantur suppellectili, & tabernaculis, cum videantur apponi debuisse architectis. Sed hoc Catone contenti sumus, dum tertius e caelo cadat. *Gravivus.*

⁵³ *Haurit ex arario*] Magnam vim pecuniae ex arario populi Romani sumit: reliquam ex fisciorum fortunis suppeditat & subministrat decemviris. Dicitur autem *suppedi-*

tas a focis, qua forma dicitur Latine, *Solvo a me, solvo ab illo*. Plautus, *Ego quidem pro ista ve solvi ab Trapezia meo*. Tur.

⁵⁴ *Janitores ex equestri*] Indignissimum est equites Romanos janitorum haberi loco: & regni suspicionem habet, stipatores corporis constitui. Habent enim praetoriam cohortem reges: nec his vocabulis in lege usus erat Rullus: sed, ut reor, tantum ministris & adiutores attribuebat eis in annos singulos equites ducentos. Verum Cicero ut legem in invidiam & odium vocaret, janitores & stipatores nominavit. *Idem.*

⁵⁵ *Non fruendis*] Non percipiendis fructibus veterum vestigialium, sed vestigialibus ipsis alienandis & vendendis. *Turneb.*

⁵⁶ *Cognitio sine consilio*] Praeterea datur iis, inquit, cognitio sine consilio. Cum tamen praetor, aut iudex quoad in urbe causam non cognoscit, nisi iudicibus advocatis, & imperator in castris, nisi legatis, & tribunis in consilium adhibitis, quid opus factio sit, non fatetur. *Leur.*

⁵⁷ *Provocatione*] At Romae si quis damnatus est, ad populum provocat. *Turn.*

⁵⁸ *Sine auxilio*] Romae licet appellare tribunos, si magistratus in aliquem pro imperio animadvertere velit, praesque est auxilium tribunatum. *Idem.*

ipsis tribunis plebis poterunt. De illis interea nemo iudicabit. Magistratus his gerere licebit⁵⁹; causam dicere non licebit. Emere agros, a quibus volent, vel quos volent, quam volent magno, poterunt: colonias deducere novas, renovare veteres, totam Italiam suis coloniis ut complere liceat, permittitur: omnes provincias obeundi, liberos populos agris mutandi, rectorum vel dandorum summa potestas datur, cum velint: Romæ esse, cum commodum sit: quacunque velint summo cum imperio, iudicioque omnium rerum vagari ut liceat, conceditur. Intera dissolvant iudicia⁶⁰ publica: de consiliis abducant⁶¹, quos velint: singuli de maximis rebus iudicent: quaestori⁶² permittant: finitorem⁶³ mittant: ratum sit, quod finitor uni illi, a quo missus erit, renuntiaverit.

XIV. Verbum mihi deest, Quirites, cum ego hanc potestatem regiam appello: sed profecto major est quædam. Nul- lum enim regnum fuit unquam, quod non, si minus jure al- ligo, at regionibus tamen certis, contineretur. Hoc vero infinitum est, quo & regna omnia, & vestrum imperium, quod latissime patet, & ea, quæ partim libera a vobis, par- tim etiam ignorata vobis sunt, permisso legis continentur.

Datur igitur eis primum, ut liceat eis vendere omnia, de quibus vendendis senatusconsulta facta sunt, M. Tullio, Cn. Cornelio consulibus⁶⁴. Cur hoc tam est obscurum, atque cæ- cum? Quid? ista omnia, de quibus senatus censuit, nomina- tim

⁵⁹ Magistratus his gerere licebit] Magi- stratus gerere poterant, causam dicere, id est rationem magistratus reddere cogi non poterunt. *Laurea.*

⁶⁰ Dissolvant iudicia] Iudicia publica sunt, quæ criminalia vocamus, quæ a quaestoribus exercebantur Romæ. Dissolvant autem iudicia publica, cum ipsi de publicis questionibus cognoscere volent, adempta prætoribus Romanis cognitione. *Turvet.*

⁶¹ De consiliis abducant] Ambiguitas est lo- cutus. Nam & abducit de consiliis, qui de iudicium decurrit aliquem abducit: quæ res iudicia dissolvit, cum quaestor ad numerum iudices non habeat, nonnullis abducit. Nam consilia cæcus sunt, & decurrit iudicium. Abducit etiam de consiliis, qui iudicibus reos

admit, ut ipse cognoscat, quem sensum po- tuit sequor. *Idem.*

⁶² Quaestori] Etiam iudicium delegent, si cognoscere ipsi graverent, mandantque cog- nitionem quaestori suo. Quaestor autem ma- gistratus dabatur. *Idem.*

⁶³ Finitorem] Interdum ne quaestori quidem mandant, sed sine iudicio finitorem mittant, cujus arbitrio privatum, aut publicum agrum pronancient. Finitores, inquit Nonius, dicebantur, quos nunc agrimensores dicimus, sic disti quod fines dividerent, adfertque Plauti ex Penuli prologo auctoritatem, ut id probet. *Idem.*

⁶⁴ M. Tullius, Cn. Cornelius Consules] Anno urbis conditæ 672. dictatore Sylla temp. obitante. *Laurea.*

tim in lege perscribi nonne potuerunt? Duæ sunt huius obcu- ritatis causæ; Quirites: una pudoris, si quis pudor esse pot- est in tam insigni impudentia: altera, sceleris. Nam neque ea, quæ senatus nominatim vendenda censuit, audet appella- re: sunt enim loca publica urbis, sunt sacella, quæ post re- stitutam tribunitiam potestatem⁶⁵ nemo attingit: quæ majores in urbe partim periculi⁶⁶ * perfugia esse voluerunt. Hæc lege tribunitia decemviri vendent. Accedet eo mons Gaurus: ac- cedent salicta ad Minturnas; adjungetur etiam illa via ven- dibilis Herculeana⁶⁷, multarum deliciarum, & magnæ pecu- niæ; permulta alia, quæ senatus propter angustias ærarii ven- denda censuit, consules propter invidiam non vendiderunt. Verum hæc fortasse propter pudorem in lege reticentur. Sed illud magis est credendum & pertimescendum, quod audaciæ decemvirali, corrumpendarum tabularum publicarum, singen- dorumque senatusconsultorum, quæ facta nunquam sunt, cum ex eo numero, qui per eos annos consules fuerunt, multi mor- tui sint, magna potestas permittitur. Nisi forte nihil est æ- quum vos de eorum audacia suspicari, quorum cupiditati ni- mium angustus orbis terrarum esse videatur.

XV. Habetis unum venditionis genus, quod magnum videri vobis intelligo: sed attendite animos ad ea, quæ consequun- tur. Hunc quasi gradum quandam, atque aditum ad cætera factum intelligetis. *Qui agri, quæ loca, quæ adificia.* Quid est præterea? multa in mancipiis, in pecore, auro, argento, ebore, veste, supellestili, cæteris rebus. Quid dicam? invidiosum putasset hoc fore, si omnia nominasset? Non metuit invidiam. Quid ergo? longum putavit, & timuit, ne quid præteriret. Adscripsit, *aliudve quid*: qua brevitate rem nullam esse exceptam videtis. Quidquid ergo fit extra Italiam, quod

Tom. V.

⁶⁵ Tribunitiam potestatem] Aliud est tri- bunatus, aliud tribunitia potestas. Tribuna- tum reliquerat Sylla: tribunitiam potestatem subulcrat. *Turvet.*

⁶⁶ Partim periculi] Id est, quorum quæ- dam non tantum sacra sunt, verum etiam asyla & periculi perfugia. Is enim est loci sensus, ut satis indicat *partim*, quod semel positum aliquid subaudiendum significat.

publi- Non enim omnia loca sacra, perfugia erant periculi. *Idem.*

* Lamb. perfugia, partim urbis ornamenta subulcrat. *Turvet.*

⁶⁷ Herculeana] Viam septem statorum, ut Strabo scribit, ad Lucrinum Hercules exaggeravit. Eam vendibilem dicit propter amantem Lucrini lacus & Bajaram: ac cum viam dicit, significat ea, quæ propter viam sunt, ut & Lucrinum. *Idem.*

publicum populi Romani factum sit, L. Sylla, Q. Pompejo consulibus, aut postea, id decemviros jubet vendere.

Hoc capite, Quirites, omnes gentes, nationes, provincias, regna, decemvirum ditioni, iudicio, potestatiq; permessa, & condonata esse dico. Primum enim hoc quæro, qui tandem locus usquam sit, quem non possint decemviri dicere publicum populi Romani esse factum. Nam, cum idem possit iudicare, qui dixerit; quid est, quod non liceat ei dicere, cui liceat eidem iudicare? Commodum erit Pergamum, Smyrnam, Tralles, Ephesum, Miletum, Cizycum, totam denique Asiam, quæ post L. Syllam, Q. Pompejum consules, recuperata sit, populi Romani factam esse dicere.

Utrum oratio ad ejus rei disceptationem deerit: an, cum idem & differet, & iudicabit, impelli non poterit, ut falsum iudicet? An, si condemnare Asiam volet, terrorem damnationis, & minas non, quanti volet, æstimabit? Quid? quod disputari contra nullo pacto potest, quoniam statutum a vobis est, & iudicatum, quam hereditatem jam crevitimus, regnum Bithyniæ⁶⁸, quod certe publicum est populi Romani factum? Num quid causæ est, quin omnes agros, urbes, flativa⁶⁹, portus, totam denique Bithyniam decemviri vendituri sint?

XVI. Quid Mytilenæ? quæ certe vestræ, Quirites, belli lege, ac victoriæ jure factæ sunt: urbs & natura, & situ, & descriptione ædificiorum, & pulchritudine, in primis nobilis: agri jucundi & fertiles: nempe eodem capite inclusi continentur. Quid Alexandria, cunctaque Ægyptus? ut occulte latet?

⁶⁸ Regnum Bithyniæ] Si Asiam non vendent, vendent certe Bithyniam, quæ post hos Coss. populi Romani facta est, ut de ea dubitari non possit: præsertim adita hereditate. Nicomedes enim rex Bithyniæ, moriens populum Romanum heredem fecerat, cuius regnum in provinciæ formam redactum fuerat. Sic autem hunc locum construo: Quid? regnum Bithyniæ, quod disputari contra decemviros non potest, in controversiam revocari, quin nostrum factum sit post hos Coss. Turquet.

⁶⁹ Flativa] Interpretes superiores flationes

navium esse putant. Gravius autem flagna interpretatur: quæ vox adeo in Pithæano & Erfurtenfi codd. reperitur pro flativa. Nam flativa aqua esse flagna, auctor est Varro apud Nonium in Patei. Ut adeo flativa sint flagna & lacus piscosi, qui care venduntur. Mihi autem prior interpretatio magis placet. Nam primo urbs, portus, & flatio iunguntur, Epist. ad Fam. XII. 15. deinde, est flativa aqua dici possunt, tamen non propterea etiam flativa flagna: esset puerilis tautologia. Ernst.

latet? ut recondita est? ut furtim tota decemviris traditur? Quis enim vestrum hoc ignorat, dici, illud regnum testamento regis Alexandri, populi Romani esse factum? Hic ego consul populi Romani non modo nihil iudico, sed ne, quid sentiam, quidem profero: magna enim mihi res non modo ad statuendum, sed etiam ad dicendum videtur esse. Video, qui testamentum factum esse confirmet: auctoritatem senatus extare hereditatis aditæ sentio, tum, quando Alexandro mortuo legatos Tyrum misimus, qui ab illo pecuniam depositam nobis recuperarent. Hæc L. Philippum sæpe in senatu confirmasse memoria teneo. Eum, qui regnum illud teneat hoc tempore, neque genere, neque animo regio esse, inter omnes fere video convenire. Dicitur contra, nullum esse testamentum: non oportere populum Romanum omnium regnorum appetentem videri: demigraturos in illa loca nostros homines, propter agrorum bonitatem & omnium rerum copiam.

Hac tanta de re P. Rullus cum cæteris decemviris, collegis suis, iudicabit? & verum iudicabit? nam utrumque ita magnum est, ut nullo modo neque concedendum, neque ferendum sit. Volet esse popularis: populo Romano adjudicabit. Ergo idem ex sua lege vendet Alexandriam, vendet Ægyptum: urbis copiosissima, pulcherrimorumque agrorum iudex, arbiter, dominus, rex denique opulentissimi regni reperietur. Non sumet sibi tantum, non appetet; iudicabit Alexandriam regis esse: a populo Romano abjudicabit.

XVII. Primum populi Romani hereditatem decemviri iudicent, cum vos volueritis de privatis hereditatibus centumviros iudicare? deinde quis aget causam populi Romani? ubi res ista agetur? qui sunt isti decemviri, quos perspiciamus regnum Alexandriæ Ptolemæo gratis adjudicatuos? Quod si Alexandria petebatur: cur non eosdem cursus hoc tempore, quos, L. Cotta, L. Torquato consulibus, curruerunt? cur non aperte, ut antea? cur non item, ut cum decreto, & palam regionem illam petierunt? an quietis iis⁷⁰, qui per

T 2

cur-

⁷⁰ An quietis iis] Illustris est hic correctio Gulielmi, an qui Etetis, qui per curs-

de quibus ipse plura in Questionibus Plantinæ. Græterus. Audax conjectura Gulielmi nem-

cursum rectum regnum tenere non poterunt, nunc tetris tenebris⁷¹ & caligine se Alexandriam perventuros arbitrati sunt?

Atque illud circumspicite vestris mentibus, unaque⁷² legatos nostros, homines auctoritate tenui, qui rerum privatarum causa legationes liberas⁷³ obeunt, tamen exterarum nationes ferre vix possunt. Grave est enim nomen imperii, atque id etiam in levi persona pertimescitur, propterea quod vestro, non suo nomine, cum hinc egressi sunt, abutuntur. Quid censetis, cum isti decemviri cum imperio, cum fascibus, cum illa delecta finitorum juventute per orbem terrarum vagabuntur? quo tandem animo, quo metu, quo periculo miserarum nationes futuras? Est in imperio terror: patientur. Est in adventu sumptus: ferent. Imperabitur aliquid muneris: non recusabunt. Illud vero quantum est, Quirites, cum is decemvir⁷⁴, qui aliquam in urbem aut expectatus, ut hospes, aut repente, ut dominus, venerit, illum ipsum locum, quo venerit, illam ipsam sedem hospitalem, in quam erit deductus, publicam populi Romani esse dicit? Quanta calamitas populi, si dixerit? Quantus ipsi quaestus, si negarit? Atque iidem, qui hanc appetunt, queri nonnunquam solent, omnes terras Cn. Pompejo, atque omnia maria esse permissa. Simile vero est,

neniini probabitur. *Quiritibus*, est, cum hi quiescant, qui ante palam Egyptum petebant, & decretum senatus in hanc rem abstulerant. Qui illi fuerint, obliteravit tempus. *Gravus*.

⁷¹ *Tetris tenebris*] Caliginem & tenebras ad id refertur, quod tribuni clam & obscure ac per caliginem petebant, ad navigationem alludens, qua peti solet Egyptus. *Turbasus*.

⁷² *Unaque*] Hic est lacuna. Puto autem post, *unaque*, tale quiddam desiderari, *quantum mali exteris nationibus comparatur*, *confidere*. Lauredanus autem nihil deesse putat, tantumque ex, *unaque*, facit, *animis*. *que*. Lambinus, Amicus meus homo doctissimus putabat locum hunc, ut appareat, meriti, restitui in integrum posse, si legeretur, *unaque* pro *unaque*, vel *nam quoniam*: sed cum videamus Tullium esse in cursu enumerandi ea, quae populi Romani publica facta sunt L. Sylla, Q. Pompejo Coss. postea-

ve, vel iure belli, vel hereditate, neque enumerationem peregrisse (etiam in Africa, Hispania, Gallia aliquid invenisset, quod enumeraret, & ut enumeraret omnia, non ita transisset nullo apparatu, nullis interpositis querelis ab enumeratione ad insolentiam cum decemvirorum, tum legatorum liberorum) fateamur necesse est hic multa deesse: transiit enim postea ad vestigalia populi Romani. *Usque*.

⁷³ *Legationes liberas*] De quibus supra. orat. in Rullum l. cap. 3.

⁷⁴ *Unus vero quantus est, Quirites, cum is decemvir, &c.*] Offendit porro decemvirum, si dixerit sedem illam publicam esse, sociis calamitosum; si negarit, ipsi fructuosum. Nam si dixerit, socios sede spoliatum: si negarit, pecunia augebitur, quam focii decemviro, ne dicat, facile dabunt. *Lauredanus*.

est, multa committi, & condonari omnia? labori, & negotio praeponi, an praeda, & quaestui? mitti ad socios liberandos, an ad opprimendos? Denique, si quis est honos singularis, nihilne interest, utrum populus Romanus eum, cui velit, deferat: an is impudenter populo Romano per legis fraudem surripiatur?

XVIII. Intellexistis, quot res, & quantas decemviri, legis permisso, vendituri sint. Non est satis. Cum sese fociorum, cum exterarum nationum, cum regum sanguine impleverint; incidant nervos populi Romani, adhibeant manus vestigialibus vestris, irrumpant in ararium⁷⁵. Sequitur enim caput, quo capite non permittit quidem, si forte desit pecunia, quae tanta ex superioribus recipi potest, ut deesse non debeat: sed plane, quasi ea res vobis saluti futura sit, ita cogit, atque imperat, ut decemviri vestra vestigialia vendant nominatim. Quam tu mihi ex ordine recita de legis scripto populi Romani auctoritatem: quam mehercule ego praeconi huic ipsi lucuosam & acerbam praedicationem futuram puto. *AUCTIO*. Ut in suis rebus, ita in republica luxuriosus est nepos, qui prius silvas vendat, quam vineas⁷⁶. Italiam percensuisti: perge in Siciliam⁷⁷. *AUCTIONIS PARS EA, QUAE AD SICILIAM PERTINET*. Nihil est in hac provincia, quod aut in oppidis, aut in agris majores nostri proprium nobis reliquerint, quin id venire jubeat. Quod partum recenti victoria majores vobis in fociorum urbibus, ac finibus, & vinculum pacis⁷⁸,

⁷⁵ *Irrumpant in ararium*] Quod vestigialibus venditis spoliatur & exhauritur. Itaque cum vestigialia vendunt, quae acratium peto factio, claustrisque refractis, quicquid pecuniae est raperent. *Urn*.

⁷⁶ *Ut in suis rebus, ita in rep. luxuriosus est nepos, qui prius silvas vendat, quam vineas*] Hunc locum Petrus Ramus mutilatum esse existimat, cum tamen diligenter attendenti satis appareat, nihil desiderari nisi verba legis, quibus jubebat Rullus, ut silva Scantia venderetur. Cujus silvae nomen ubi audivit Cicero, sic statim subleptus est: *Ut in suis rebus, &c.* quibus perbelles notae luxuriosam Rulli vitam, qui dissolu-

us, & intemperantia perditus res a majoribus ad dignitatem tuendam relictas, turpiter volucrem expendendam causa, profuderit. Ex quo concludit, quod is de re privata fecit, idem de publica esse facturum. Locus est communis in prodigium, & in eum, qui publicas pecunias dissipat. Fides sit a rei privatae administratione. Qui enim in suis rebus profusus fuerit, is in alienis, & in ipsa rep. moderatus, & parcus nunquam erit. Vinositatis porro cum arguit, cum studio bibendi vineas amarit magis, quam silvas, atque has vendat, illas ad postremum relinquat. *Laurel*.

⁷⁷ *Perge in Siciliam*] Expleta recitatione praeconi, haec subiicit orator. *Ideum*.

cis⁷⁸, & monumentum belli reliquerunt, id vos ab illis acceptum, hoc auctore, vendetis? Hic mihi parumper mentes vestras, Quirites, commovere video, dum patefacio vobis, quas isti penitus abstrusas infidias se posuisse arbitrentur contra Cn. Pompeji dignitatem. Et mihi, quæso, ignoscite, si appello talem virum sapius. Vos mihi pratori biennio ante, Quirites, hoc eodem in loco personam hanc imposuistis, ut, quibuscunque rebus possem, illius absentis dignitatem vobiscum una tuerer. Feci adhuc, quæ potui, neque familiaritate illius adductus, nec spe honoris atque amplissimæ dignitatis: quam ego, etsi libente illo, tamen absente illo per vos consecutus sum. Quamobrem cum intelligam, hanc totam fere legem ad illius opes evertendas, tanquam machinam, comparari; & resistam consiliis hominum, & perficiam profecto, quod ego video comparari; ut id vos universi non solum videre, verum etiam tenere possitis.

XIX. Juberet venire, quæ Attalensium, quæ Phaselitum⁷⁹, quæ Olympenorum fuerint, agrumque Agerensem, & Orindicum, & Gedusanum. Hæc P. Servilii imperio & victoria, clarissimi viri, vestra facta sunt. Adjungit agros Bithyniæ regios, quibus nunc publicani fruuntur: deinde Attalicos agros in Chersoneso⁸⁰: in Macedonia, qui regis Philippi, sive Perse fuerunt: qui item a censoribus locati sunt, & certissimum vestigal.

Adscribit idem auctioni Corinthios agros, optimos, & fertiles; & Cyrenenses, qui Appionis⁸¹ fuerunt; & agros in Hispa-

⁷⁸ Et vinculum pacis] Hic vinculum pacis est, quod populus, qui populo Romano bellum fecerat, hac conditione in deditioem receptus esset, ut agro, aut agri parte multaretur. Ager enim sic datus vinculum erat pacis, pacemque conciliabat & adstringebat. Erat & monumentum belli. Argumentum enim erat belli ab illo populo cum Romanis gessi, agrorum multatio, aut vestigialis impositio. Nam a quibus in bello adjuvabantur Romani, eorum agros liberabant, fines amplificabant; urbes contributebant. Fines autem cum dicit, agrum, & ut vulgo dicimus, territorium intelligit. Turnebus.

⁷⁹ Phaselitum] Per Syncopen, pro Pha-

selitarum dicit: aut usus est genitivo *Φασηλιῶν*, id est, Phaselitum. Phaselis est urbs Pamphyliæ, etiam Olympus. Idem. Attalea, urbs Lyciæ.

⁸⁰ Attalicos agros in Chersoneso] Id est, quos Attalus rex Pergami possederat in Chersoneso: qui agri, postquam Asia provincia facta est, publici populi Romani facti sunt. Sic Horatius dicit.

⁸¹ Attalici conditionibus. Laurend. ⁸¹ Appionis] Ptolemaeus cognomento Appio rex Cyrenarum, mortuus heredem populum Romanum reliquerat, cuius regi civitates liberas esse senatus iusserat. Hoc factum Cn. Domitio, C. Cassio Cos. anno CLVII. Auctor Obsequens, Julius, Epitome. Idem.

Hispania propter Carthaginem novam; & in Africa ipsam veterem Carthaginem vendit; quam videlicet P. Africanus non propter religionem sedium illarum⁸², ac vetustatis, de consilii sententia⁸³, consecravit, sed ut ipse locus eorum, qui cum hac urbe de imperio certarunt, vestigia calamitatis⁸⁴ offenderet. Sed non fuit tam diligens, quam est Rullus: aut fortasse emptorem ei loco reperire non potuit. Verum inter hos agros⁸⁵ regios, captos veteribus bellis, virtute summorum imperatorum, adjungit regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia; qui in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt; ut eos decemviri vendant.

Itane vero? non legibus datis⁸⁶, non auditis verbis imperatoris⁸⁷, nondum denique bello confecto, cum rex Mithridates, amisso exercitu, regno expulsus, tamen in ultimis terris aliquid etiam nunc moliat, atque ab invicta Cn. Pompeji manu, Mæotide, & illis paludibus, & iterum angustis, atque altitudine montium defendatur: cum imperator in bello versetur: in locis autem illis etiam nunc bellum nomen reliquum sit: eos agros, quorum adhuc penes Cn. Pompejum omne iudicium & potestas, more majorum, debet esse, decemviri vendent? Et, credo, P. Rullus (is enim sic se gerit, ut sibi jam decemvir designatus esse videatur) ad eam auctionem potissimum proficiscetur?

XX. Is videlicet antequam veniat in Pontum, literas ad Cn.

⁸² Non propter religionem sedium illarum] Atqui dubitat oratione superiore, cap. 2. num ob oblatam aliquam religionem Africanus eam consecravit. Sed id de quo dubitavi, hic aperire negat. Illic Juno sanctissime colebatur, ut inquit Maro Æneid. l. 19. Colebatur Saturnus, cui etiam liberos suos immolabant, ut & Esculapius, sed omnium religiosissime Cælestus, qui etiam heres, ut Ulpianus scribit, institui poterat. Turnebus.

⁸³ De consilii sententia] Solebant Romani, bello confecto decem legatos mittere, qui conditiones pacis dicerent, qui leges darent, resque ordinarent. Sic Sicilia bello confecto Rupilius de decem legatorum sententia leges dedit, quas Rupilianas vocarunt. Idem.

⁸⁴ Vestigia calamitatis] Ut Romæ domus Mælii, Flaceli, Saturnini dirute sunt. Ciceronis non diruta solum, sed etiam consecrata. Laurendus.

⁸⁵ Verum inter hos agros] Videtur hic locus mendosus. Nam non satis Latine dictum videtur, adjungit inter hos agros. Quid si sic legamus? Verum interim ad hos agros, &c.? Lambinus.

⁸⁶ Non legibus datis] Cum illæ regiones nondum in provincie formam redactæ sint, nondum sint pacatæ. Turn.

⁸⁷ Non auditis verbis imperatoris] Nondum audita conditione pacis, quam eis ferebat imperator. Quid enim, si agros eorum non publicet? quid, si liberet? Sententia est, cum illi nondum audierint, quam conditionem pacis imperator proponat. Idem.